

СЕКЦІЯ 1. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.99

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ, СХИЛЬНИХ ДО АВТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Байер О.О., к. психол. н.,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Познякова Г.Л., студентка
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Наведено аналіз феномена автоагресії та його складників. Уточнено психологічні риси юнаків з різними проявами автоагресії. Розглянуто зв'язок автоагресії з індивідуальними особливостями на прикладі студентів комп'ютерних спеціальностей. У результаті емпіричного дослідження виявлено зв'язок автоагресії з такими рисами, як відомість, дезадаптивність, депресивність, зовнішній контроль та несприйняття себе. Визначено перспективи подальшого емпіричного дослідження.

Ключові слова: автоагресія, автоагресивний патерн особистості, автодеструкція, деструкція, суїцид.

Приведен анализ феномена аутоагрессии и его составляющих. Уточнены психологические черты юношей с различными проявлениями аутоагрессии. Рассмотрена связь аутоагрессии с индивидуальными особенностями на примере студентов компьютерных специальностей. В результате эмпирического исследования выявлена связь аутоагрессии с такими чертами, как ведомость, дезадаптивность, депрессивность, внешний контроль и неприятие себя. Определены перспективы дальнейшего эмпирического исследования.

Ключевые слова: аутоагрессия, аутоагрессивный паттерн личности, аутодеструкция, деструкция, суицид.

Baiier O.O., Pozniakova H.L. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF YOUNG AGE UNIVERSITY, STRONGLY TO AUTOAGGRESSIVE BEHAVIOR

The analysis of the phenomenon of self-aggression and its parts is given. The psychological traits of youngsters with different autoaggression manifestations are specified. The relation between autoaggression and different individuals characteristics on the example of computer speciality is considered. As the result of empirical research the relationship of autoaggression with conformity, lack of adaptation, depression, external control, and misperception of the self. The perspectives of further research are singled out.

Key words: autoaggression, autoaggressive pattern of the personality, self-destruction, destruction, suicide.

Постановка проблеми. Агресія – широко відомий феномен у психології. Але агресія, спрямована на себе, – автоагресія як зовнішньо безпечна для соціуму поведінка – виявилась не такою досліджуваною, як гетероагресія. Досі не існує єдиного визначення та тлумачення цього поняття, досліджень даного феномена в сучасній психологічній науці вкрай небагато [15; 19]. Між тим автоагресія може набувати крайніх форм і виражатись у таких проявах, як психосоматичні та психічні захворювання, алкоголізм, наркоманія, девіації, навіть суїцид. Усі ці форми є не тільки актуальними темами сучасної психологічної науки, але й проблемними питаннями практичної психології. Автоагресія як широкий складний феномен так і залишається невисвітленою.

Автоагресивна поведінка досить часто зустрічається саме в юнацькому віці, оскільки

психологічні проблеми, які виникають при до-рослішанні (інтимно-особистісні та професійні), в сукупності з психологічною залежністю від батьків можуть сприяти формуванню захисного механізму уникнення, у тому числі різних форм автоагресії [5; 11; 18]. Крім того, автоагресивні акти підвищують власну самооцінку в очах інших людей і допомагають юнакам соціалізуватися [5; 17]. Такими актами можуть бути вживання шкідливих речовин, заняття небезпечними видами спорту тощо. Через те, що прояви автоагресії поширені саме у юнацтві, саме цій віковій групі особливо потрібна психологічна профілактика автоагресії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Автоагресія є феноменом, який має різноманітне трактування у наукових дослідженнях (Г.Я. Пілягіна, Н.О. Польська, А.О. Реан, В.О. Руженков, Д.І. Шустів) й,

відповідно, в залежності від її трактування описуються різні характерологічні особливості автоагресивних осіб (Є.П. Ільїн, В.Д. Менделевич, А.О. Реан тощо) та психологічні властивості юнаків, схильних до автоагресивної поведінки (В.В. Герасимова, О.Г. Єфремов, М.І. Черепанова тощо).

Автоагресія (від лат. «агресія» – напад, «авто» – на себе) – поведінка, ціллю та кінцевим результатом якої є завдання собі фізичної або психологічної шкоди. У нормі автоагресія притаманна усім біологічним істотам – як поведінкова стратегія саморуйнування з метою подолання проблеми. Зовсім інше явище уявляє собою патологічне вживання даної поведінкової стратегії. Г.Я. Пилягіна розмежовує вищезазначені явища, вводячи в науковий обіг такі поняття, як «автоагресивна поведінка» та «автоагресивна спрямованість поведінки» [14]. Автоагресивна спрямованість поведінки – це будь-які особистісні зміни з метою конструктивного вирішення проблеми. Автоагресивна поведінка – це патологічна спрямованість особистості, «яка завжди носить деструктивний характер й не може сприяти конструктивному вирішенні ситуації» [14, с. 26]. У такому випадку автоагресія являє собою не тимчасово обрану стратегію, а патологічне її вживання. Особистість набуває патологічної спрямованості, її кінцевою метою є саморуйнування [15].

Питання саморуйнування цікавить людство давно, воно й нині є одним із найактуальніших питань психологічної науки. Саморуйнування може виражатися не тільки у суїцидальній поведінці. Автоагресія може набувати складних, опосередкованих форм. У зв'язку з таким різноманіттям автоагресивної поведінки виникла потреба у відокремленні різних її видів. Існує багато класифікацій автоагресивної та автодеструктивної поведінки, але найбільш повною, на нашу думку, є класифікація В.О. Руженкова та співавторів [19]. Дослідники поділяють автоагресію на два типи: суїцидальна та автодеструктивна поведінка (відстрочений суїцид). Автодеструктивна поведінка підрозділяється на пряму (самоушкодження) та непряму (надання собі шкоди непрямыми засобами: захоплення екстремальними хобі, алкоголізм та наркоманія, розлади харчової поведінки, психосоматичні захворювання тощо). Непряма автодеструкція підрозділяється на усвідомлювану активну – алкогольна і наркотична залежність, заняття небезпечними видами спорту тощо – та неусвідомлювану пасивну – психосоматичні захворювання, підсвідомий травматизм тощо [15; 17; 29].

Постановка завдання. Заданням даного дослідження є теоретичне та емпіричне дослідження психологічних особливостей, притаманних юнакам, схильним до автоагресивної поведінки.

Гіпотезою дослідження є припущення, що існують певні психологічні особливості, притаманні юнакам з автоагресивною поведінкою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автоагресія як окремих феномен особистості отримала популярність завдяки дослідженням А.О. Реана (науковець, що характерно, відокремив автоагресивний патерн вперше саме у підлітків). У своїй праці «Психологія людини від народження до смерті» автор вводить поняття «автоагресивний паттерн особистості», акцентуючи увагу на тому, що автоагресія є не ізольованою рисою особистості, а являє собою складний комплекс, який функціонує і виявляється на різних рівнях [18]. Цей паттерн включає в себе характерологічний, самооцінковий, інтерактивний і соціально-перцептивний субблоки. Перший рівень пов'язаний з такими рисами, як інтроверсія, педантичність, депресивність; другий – з низькою самооцінкою; третій – з низькою адаптивністю, нетовариськістю, сором'язливістю; четвертий – з такою особливістю сприйняття, як позитивна оцінка інших людей, у той час коли автоагресор оцінює себе негативно.

Схожі та суміжні характерологічні особливості в автоагресорів юнацького віку виявляли й інші дослідники. У стресових ситуаціях юнаки-автоагресори віддають перевагу стратегії уникнення, вони вважають за краще не вирішувати проблему, а знижувати власне психоемоційне напруження. У молодих людей переважає мотивація невдачі, співіснують в одній структурі такі поняття, як «самосимпатія» і «самоприпониження». У цих юнаків спостерігаються такі характерологічні риси, як інтернальний локус контролю, низький рівень емпатії, слабо сформульована Я-концепція, соціальна дезадаптивність, нейротизм, напруга та низька самооцінка [5; 8–9].

Більшість науковців досліджують окремі групи автоагресорів та їх психологічні особливості [1; 3; 5; 17]. Крім того, деякі автоагресивні прояви досить складні для дослідження – віктимна поведінка, керування автомобілем у стані сп'яніння, підсвідомий травматизм тощо.

Захоплення екстремальними видами спорту є найбільш соціально схвалюваним різновидом автоагресивної поведінки. Він частіше зустрічається в чоловіків, ніж у дівчат, частково через фізіологічні особли-

вості, частково – через те, що для юнаків більш характерна така риса, як пошук нових відчуттів. Так, юнаки, які захоплюються екстремальними видами спорту, мають такі характерологічні особливості, як нарцисизм, імпульсивність, домінантність, асоціальність, практичність, схильність до контролю і макіавеллізм; у деяких екстремальних спортсменів наявна демонстративність [2; 17; 24]. При цьому слід зауважити, що дані дослідження стосуються спортсменів-аматорів, а не спортсменів-професіоналів, оскільки останні проходять через професійний відбір й особистісно змінюються в процесі професійної діяльності.

Для людей, які хворіють на *психосоматичні захворювання*, також характерні певні спільні риси особистості. Так, Л.В. Бороздіна виокремлює «тріаду ризику» розвитку психосоматичних захворювань: висока особистісна тривожність, високий рівень домагань і низька самооцінка [3]. Також для психосоматичних хворих характерними є такі риси, як нейротизм, чутливість, інтроверсія, інфантилізм, педантизм [11–12].

Розлади харчової поведінки є, на відміну від надання переваги екстремальним видам спорту, більш характерними для жіночої статі. Це пов'язано з високими вимогами соціуму до зовнішності жінок і зосередженістю на зовнішності в підлітковому і юнацькому віці. Юнаки, які страждають на розлади харчової поведінки, мають такі психологічні особливості, як недовіра,

замкнутість, низька самооцінка, перфекціонізм, понадконтроль [16; 21–22].

Одним з найпоширеніших проявів автоагресії вважається *залежність від алкогольних та наркотичних речовин*. Представники цієї групи автоагресорів мають схильність до самозвинувачення і депресивних реакцій. Залежні від психоактивних речовин демонструють такі риси, як висока тривожність, невдоволення собою, відхід від відповідальності, залежність від думки оточуючих [5; 25].

Суїцид – крайня форма прояву автоагресії. Сучасні дослідники зауважують, що юнацький вік є одним із найнебезпечніших для суїцидів, тому суїцидальна поведінка найбільш характерна саме для жінок 15-24 років і для чоловіків у віці 12-34 років [5]. Юнацький вік тісно пов'язаний із входженням у доросле життя, першими спробами професійного становлення і побудови інтимно-особистісних стосунків. На тлі невдач і можливих конфліктів у соціумі може розвинути низька самооцінка і почуття власної меншовартості, які можуть привести до суїцидальних настроїв. Так само на цьому тлі можливе виникнення депресії, безпосередньо пов'язаної з суїцидом. Для суїцидентів є характерними такі особливості, як висока тривожність, імпульсивність, чутливість, дратливість, дезадаптація [1; 6; 26–27].

Для перевірки висунутої нами гіпотези було проведене **емпіричне кореляційне дослідження**. Вибірка становила 30 сту-

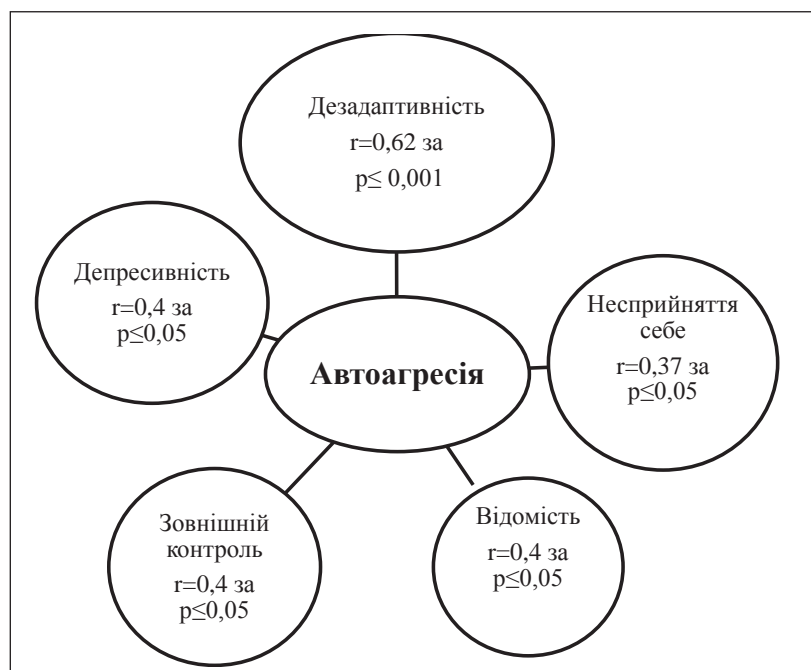

Рис. 1. Зв'язок автоагресії із індивідуально-психологічними особливостями юнаків

дентів комп'ютерних спеціальностей віком від 17 до 22 років. Статистичний аналіз проводився в програмі Microsoft Excel 2010 за допомогою критерія r-Пірсона.

В емпіричному дослідженні було використано такі **методики**: опитувальник агресивності Басса–Даркі, методика дослідження самооцінки С. Будассі, методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса–Р. Даймонд, багатовимірний шкала перфекціонізму П. Л. Хьюїтта і Г. Л. Флетта, опитувальник депресивних станів інституту ім. М.В. Бехтерева.

Результати емпіричного дослідження. За методикою дослідження самооцінки С. Будассі при обробці результатів було виявлено, що кореляційний зв'язок між самооцінкою та автоагресією знаходиться поза зоною значущості ($r=-0,26$). Отже, кореляційного зв'язку між самооцінкою та автоагресією не було знайдено. При цьому слід зауважити, що винайдене значення близьке до критичного (0,306) й існує тенденція до негативного зв'язку між автоагресією й самооцінкою. Можливо, на більшій вибірці зв'язок буде винайдений. Крім того, протиріччя між теоретичними та емпіричними даними може бути пояснено тим, що в осіб, схильних до автоагресивної поведінки, зустрічається як неадекватна занижена, так і неадекватна завищена самооцінка. Так, наприклад, нарцисичний тип особистості часто спостерігається у спортсменів-екстремалів [16].

Згідно з результатами за методикою дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса–Р. Даймонд були виявлені зв'язки між автоагресією та дезадаптивністю ($r=0,62$ за $p\leq 0,001$), відомістю ($r=0,4$ за $p\leq 0,05$), неприйняттям себе ($r=0,37$ за $p\leq 0,05$) та зовнішнім контролем ($r=0,48$ за $p\leq 0,01$). Таким чином, наведені при аналізі останніх досліджень дані про взаємозв'язок автоагресії з дезадаптивністю та несприйняттям себе були підтверджені [5; 8; 18]. Несприйняття, негативне ставлення до себе прямо пов'язані з напрямом агресії, оскільки особистість сприймає себе як поганий, винний об'єкт й спрямовує агресію на себе. Дезадаптивність, асоціальність часто спостерігаються при різних проявах автоагресії (захоплення екстремальними видами спорту, суїцидальна поведінка), а в деяких випадках, як наприклад у випадку з алкоголізмом, зростають, якщо автоагресивна поведінка починає прогресувати.

Така характеристика, як зовнішній контроль, тобто схильність контролювати зовнішні події, описується багатьма авторами [5; 17; 18]. Ця риса пов'язана з високою

інтровертованістю особистості, зосередженістю на собі й схильністю покладатися на себе. У той же час в автоагресорів спостерігається і відомість. Вона може бути пов'язана з такими рисами, як інфантильність, безвідповідальність тощо. Вони особливо характерні для психосоматичних хворих та залежних від психоактивних речовин [5; 12]. Крім того, ці риси особистості взагалі є притаманними юнацькому віку через несамостійність й психологічну залежність від дорослих [20].

За результатами аналізу даних за шкалою перфекціонізму П. Л. Хьюїтта і Г. Л. Флетта зв'язку між автоагресією та перфекціонізмом (як загальним, так його окремими різновидами) встановлено не було. Таким чином, були отримані протилежні теоретичним даним результати [21]. Даний факт можливо пояснити тим, що перфекціонізм зустрічається тільки при окремих проявах автоагресії (наприклад, при розладах харчової поведінки та алкоголізмі) [4; 16; 21–22]. Неможливо казати про перфекціонізм як про рису, притаманну усім автоагресорам.

При вивченні зв'язку даних за опитувальником депресивних станів та вираженістю автоагресивного поведінкового патерну була встановлена кореляція між автоагресією та депресивністю ($r=0,4$ за $p\leq 0,05$), тобто чим вище рівень депресивності, тим більше юнаки схильні до автоагресії. Песимізм, самозвинувачення, які супроводжують депресивність в поєднанні з негативним сприйняттям себе, ведуть до несвідомого бажання самопокарання й направленості агресії на себе. Ці результати підтверджують вищенаведені теоретичні дані [18].

Висновки з проведеного дослідження. Автоагресія є характерологічним утворенням, яке пов'язане з певними психологічними особливостями. При дослідженні осіб юнацького віку був виявлений зв'язок автоагресії з такими якостями, як дезадаптивність, відомість, зовнішній контроль, неприйняття себе та депресивність.

Розходження теоретичних даних та отриманих результатів (так, у ході дослідження не було виявлено зв'язку між автоагресією та рівнем самооцінки) свідчить про те, що потребується повторне дослідження. На більшому обсязі вибірки зв'язок може бути виявлений, оскільки отриманні результати свідчать про наявну тенденцію до зв'язку. Крім того, виправдано здається перспектива виділення нееквівалентних груп за адекватністю самооцінки (адекватна, завищена неадекватна, занижена неадекватна) та їх співставлення за притаманними їм виявленнями автоагресивних поведінкових патернів. У перспективі можливо

проведення порівняльного дослідження юнаків, які демонструють різні типи автоагресивної поведінки, що дозволить відокремити загальні та специфічні якості, притаманні різним автоагресорам. Крім того, автоагресія є складним не тільки психологічним, но й соціальним феноменом і потребує комплексного аналізу психологічних й соціальних факторів, з ним пов'язаним. У майбутньому таке дослідження дозволить комплексно зрозуміти даний феномен й встановити групи ризику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банников Г.С. Потенциальные и актуальные факторы риска развития суицидального поведения подростков (обзор литературы) / Г.С. Банников, Т.С. Павлова, К.А. Кошкин и другие // Суицидология. – 2015. – № 4. – С. 21–32.
2. Бузинова А.А. Личностные особенности людей, имеющих экстремальные увлечения / А.А. Бузинова, Т.Ю. Сычева // Смальта. – 2015. – № 4. – С. 18–21.
3. Бороздина Л.В. Опыт коррекции «триады риска» / Л.В. Бороздина, Н.Н. Волкова // Вестник Московского университета. Серия 14: Психология. – 2014. – № 1. – С. 72–86.
4. Гаранян Н.Г. / Перфекционизм, депрессия и тревога / Н.Г. Гаранян, А.Б. Холмогорова, Т.Ю. Юдеева // Московский психотерапевтический журнал. – 2001. – № 4. – С. 18–48.
5. Герасимова В.В. Социально-психологические особенности студентов с аутоагрессивностью и склонностью к алкогольной и наркотической зависимости : автореферат на соискание учеб. степени канд. псих. наук: спец. 19.00.05. «Социальная психология» / В.В. Герасимова. – Казань, 2013. – 18 с.
6. Говорин Н.В. Суицидальное поведение: типология и факторная обусловленность / Н.В. Говорин, А.В. Сахаров. – Чита : Иван Федоров, 2008. – 178 с.
7. Грачева И.И. Адаптация методики «Многомерная шкала перфекционизма» П. Хьюитта и Г. Флетта / И.И. Грачева // Психологический журнал. – 2006. – № 6. – С. 73–80.
8. Ефремов А.Г. Системы субъективных значений у лиц с аутоагрессивными попытками: автореферат на соискание учеб. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.04. «Медицинская психология» / А.Г. Ефремов. – Москва, 2006. – 23 с.
9. Иванов А.В. Некоторые результаты изучения лиц молодого возраста, склонных к рискованному поведению / А.В. Иванов // Здоровье и образование в XXI веке. – 2009. – Т. 11, № 1. – С. 28–29.
10. Корчуганова И.П. Профессиональное развитие и поддержка педагогов, работающих с детьми группы риска (Методическое пособие) / под науч. ред. С.А. Лисицына, С.В. Тарасова. – СПб. : ЛОИРО, 2006 г. – 172 с.
11. Косенков Н.И. Физиологические механизмы психологической адаптации при психосоматической патологии : дис. ... д-ра мед. наук / Н.И. Косенков. – СПб., 1997. – 298 с.
12. Макарова М.В. Личностные факторы психосоматических заболеваний студентов / М.В. Макарова // Материалы конференции научных студенческих работ. Пензенский государственный университет. – 2013. – С. 25–29.
13. Осницкий А.К. Определение характеристик социальной адаптации / А.К. Осницкий // Психология и школа. – 2004. – № 1. – С. 43–56.
14. Пилягина Г.Я. Аутоагрессия: биологическая целесообразность или психологический выбор? / Г.Я. Пилягина. // Таврический журнал психиатрии. – 1999. – Т. 3, № 3. – С. 24–27.
15. Пилягина Г.Я. Многоликость саморазрушения (особенности патогенеза аутодеструктивных эквивалентов) / Г.Я. Пилягина // Таврический журнал психиатрии. – 2002. – Т. 6, № 2. – С. 52–56.
16. Пономарева Л.Г. Современные представления о расстройствах пищевого поведения / Л.Г. Пономарева // Молодой ученый. – 2010. – № 10. – С. 274–276.
17. Рабинович М.И. Преднамеренный спортивный и дорожно-транспортный риск у подростков и молодежи (по материалам франкоязычной периодики 2000-х) / М.И. Рабинович // Современная и зарубежная психология. – 2003. – № 2. – С. 101–117.
18. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реана. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 656 с.
19. Руженков В.А. К вопросу об уточнении содержания понятия «аутоагрессивное поведение» / В.А. Руженков, Г.А. Лобов, А.В. Боева // Научно-медицинский вестник Центрального Черноземья, 2008. – № 32. – С. 20.
20. Сабельникова Е.В. Инфантилизм: теоретический конструкт и операционализация / Е.В. Сабельникова, Н. Л. Хмелева // Образование и наука. – 2016. – № 3. – С. 89–105.
21. Сидоров В.А. Исследование стилей пищевого поведения и психологических особенностей клиентов с алиментарным ожирением / В.А. Сидоров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mprj.ru/archiv_global/2012_5_16/nomer/nomer18.php.
22. Фильштинская Е.Г. Факторы риска развития анорексии у девушек / Е.Г. Фильштинская, М.В. Аборина, М.Т. Беленова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/2630>.
23. Хван А.А. Стандартизированный опросник измерения агрессивных и враждебных реакций А. Басса и А. Дарки / А.А. Хван, Ю.А. Зайцев, Ю.А. Кузнецова. – Кемерово : КРИПКИПРО, 2005. – 69 с.
24. Хох И.Р. Личностные особенности индивидов, склонных к рискованному поведению (на примере факторов) / И.Р. Хох, А.К. Фарахьянова // Смальта. – 2014. – № 1. – С. 21–25.
25. Чеверикина Е.А. Социально-психологические особенности студентов вузов, склонных к зависимости от психоактивных веществ / Е.А. Чеверикина // Казанский педагогический журнал. – 2012. – № 5–6. – С. 126–132.
26. Черепанова М.И. Основные тенденции суицидального поведения молодежи Алтайского края / М.И. Черепанова, Э.О. Эбелинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-tendentsii-suicidalnogo-povedeniya-molodezhi-altayskogo-kraja>.
27. Шелехов И.Л. Суицидология: учебное пособие / И.Л. Шелехов, Т.В. Каштанова, А.Н. Корнетов, Е.С. Толстолес. – Томск : Сибирский государственный медицинский университет, 2011. – 203 с.
28. Шкала для экспресс психологической диагностики слабоструктурированных депрессивных расстройств / под науч. редакц. Л.И. Вассермана. – СПб. : Санкт-Петербургский научно-исследовательский психоневрологический институт им. В.М. Бехтерева, 2004. – 26 с.
29. Шустов Д.И. Аутоагрессия, суицид и алкоголизм / Д.И. Шустов. – М. : Когито-центр, 2005. – 214 с.